

**OCHRANA GENOFONDU PÔVODNÝCH
KARPATSKÝCH OVIEC A ICH VÝZNAM PRI
VYUŽÍVANÍ HORSKÝCH TYPOV KRAJINY
SLOVENSKA.**

Karol Kočík

Tézy prenášky:

- Ochrana biodiverzity a ochrana genofondu
- Karpaty a rozvoj chovu oviec v tomto regióne
- Ovca – najstaršie domestikované zviera
- Karpatské ovce
- Pôvodná valaška na Slovensku a význam jej revitalizácie

Ochrana biodiverzity a zachovanie genofondu

Ochrana biologickej diverzity na všetkých úrovniach je základom pre jej zachovanie a teda udržanie existencie všetkých živých organizmov v mnohorakých prejavoch. Ochrana sa uskutočňuje:

- a) In-situ – v mieste výskytu istej formy živého organizmu, resp. organizmov;
- b) Ex-situ – mimo miesta prirodzeného výskytu

Priority pre ochranu zložiek biodiverzity sa určujú na základe poznania ich stavu, ktorý je žiadúce identifikovať a následne sledovať, vrátane procesov, ktoré môžu spôsobiť zmeny stavu.

Ochrana biodiverzity a zachovanie genofondu

Posilnenie ochrany genetickej diverzity (Cieľ 4 a 5 stratégie ochrany biodiverzity)

V roku 1994 sa na Slovensku vykonala inventarizácia ohrozených populácií druhov hospodárskych zvierat podľa kritérií FAO. Hodnotilo sa 23 plemien zo 7 druhov HZ, z nich bolo 5 plemien zaradených do svetového zoznamu ochrany diverzity ohrozených domestikovaných druhov:

- ☐ Pinzgauský dobytok
- ☐ **Valaská ovca**
- ☐ Huculský kôň
- ☐ Oravka(sliepka)
- ☐ Kranská včela

OVCE

Zoologické zatriedenie:

Ovca domáca patrí medzi **prežúvavce** (*Ruminantia*), čeľaď **dutorohé** (*Cavicornia*) podčeľaď (*Ovenae*), resp. ovce a kozy (*Carpinae*) :

- Ovca domáca je pravdepodobne polyfyletického pôvodu, to znamená, že má predkov vo viacerých divých druhoch oviec. Divé formy oviec sú veľmi variabilné a tvoria veľa miestnych variet. Za predkov domácich oviec sú považované nasledovné druhy: muflóny, kaspická stepná ovca (archar) a skupina vysokohorských oviec, z nich predovšetkým argali;
- ovce sú blízko príbuzné s kozami, od ktorých sa odlišujú slznými jamkami, paznechtovými žľazami a tvarom a postavením rohov. Rohy oboch pohlaví kôz a oviec sú na báze šošovkovitého prierezu. Avšak rohy baranov majú trojboký prierez.

Pôvod plemena pôvodná valaška

- Domestikácia:
 - Ovca domáca patrí medzi prvé domestikované zvieratá
 - Zmena tvaru a dĺžky rohov, chvosta, ucha, vlny, produkcie mlieka, zmena čuchu, oslabenie zraku, asezónnosť ruje....

Obrázok 1: Archar (zdroj: www.DocPlayer.cz)

Tradičná systematika členenia pôvodu domácej ovce

Divoký predhodca	Počet chromósomov	Výskyt miesto domestikácie	Predpokladané plemena domácich oviec
<i>Ovis gmelini</i> (ovca kruhorohá) vrátanie (<i>Ovis musimon</i> (muflón európský))	2n = 54	južná Európa až hory Iránu a priľahlé oblasti	krátkochvosté ovce
<i>Ovis vignei</i> (ovce stepná)	2n = 58	stepi východne od Kaspického mora	dlhochvosté ovce až jemnovlnné ovce (merinové ovce)
<i>Ovis ammon</i> (argali altajský)	2n = 56	<u>Pamír, Altaj, Ťan-šan a ďalšie pohorie centrálnej Ázie</u>	Tučnochvosté ovce a plemena Tibetu či Himálaji

Pôvod oviec

a) Muflón lesný (Ovis musimon)

b) Argali horské (Ovis ammon)

-Altajský argali (O. a. ammon) sa vyskytuje v pohorí Altaj v západnom Mongolsku; jeho areál zasahuje okrajovo na sever do Republiky Gorno-Altaj a Tuva v Sibírskom Rusku, na extrémny severovýchod Kazachstanu a na juhozápad do Xinjiangu v Číne.

- Karaganda argali (O. a. collium) obýva Karagandský región východného a stredného Kazachstanu.

- Gobi argali (O. a. darwini) žije v severnej Číne a južnom Mongolsku.

- Tibetský argali (O. a. hodgsoni) sa vyskytuje v Indii, Nepále, Bhutáne a Číne.

- Severočínsky argali (O. a. jubata) je obmedzený na severovýchodnú Čínu.

- Tian Shan argali (O. a. karelini) obýva Tian Shan vo východnom Kirgizsku.

- Kara Tau argali (O. a. nigrimontana) obýva pohorie Karatau v Kazachstane.

- Ovca Marco Polo (O. a. polii) obýva Afganistan, Čínu, Kirgizsko, Pakistan a Tadžikistan.

- Severtzov argali (O. a. severtzovi) žije v Kirgizsku, Tadžikistane a Uzbekistane.

† Ovis a. antiqua žil v západnej, južnej a východnej Európe až do konca stredného pleistocénu.

c) Stepná ovca (Ovis aries, syn. O. archar)

- *Kaspická stepná ovca (Ovis aries orientalis)*

- *Ovis aries aries*

Valaská ovca

- Patrí medzi tzv. capové ovce;
- Z hľadiska plemenárskej biológie je toto plemeno radené do skupiny tzv. stepných plemien;
- Ide o primigénne plemeno, kde možno vyčleniť všeobecné identifikačné znaky, ale zároveň existuje mnoho farebných variet, ako aj variet vzhľadom k charakteru a typu rohov (fenotypová diverzita)

Všeobecná charakteristika plemena:

Čierne a biele capové ovce

Všeobecná charakteristika plemena:

Rozličné tvary rohov pri valaských baranoch

Všeobecná charakteristika plemena:

Ovca capová debrecínsky – racka (hore)

Ovca capova tatranská – valaška (dole)

Všeobecná charakteristika plemena pôvodná valaška

- Plemeno sa vyznačuje nižším telesným rámcom, splývavým rúnom s hrubou vlnou a jemnou podsadou,
- Z hľadiska zootechnického je to plemeno nenáročné, s dobrou chodivosťou, výbornou schopnosťou využívať menej dostupné a krmovínársky menej kvalitné trávne porasty, v minulosti selektované hlavne na produkciu mlieka a čiastočnou preferenciou bieleho sfarbenia vlny

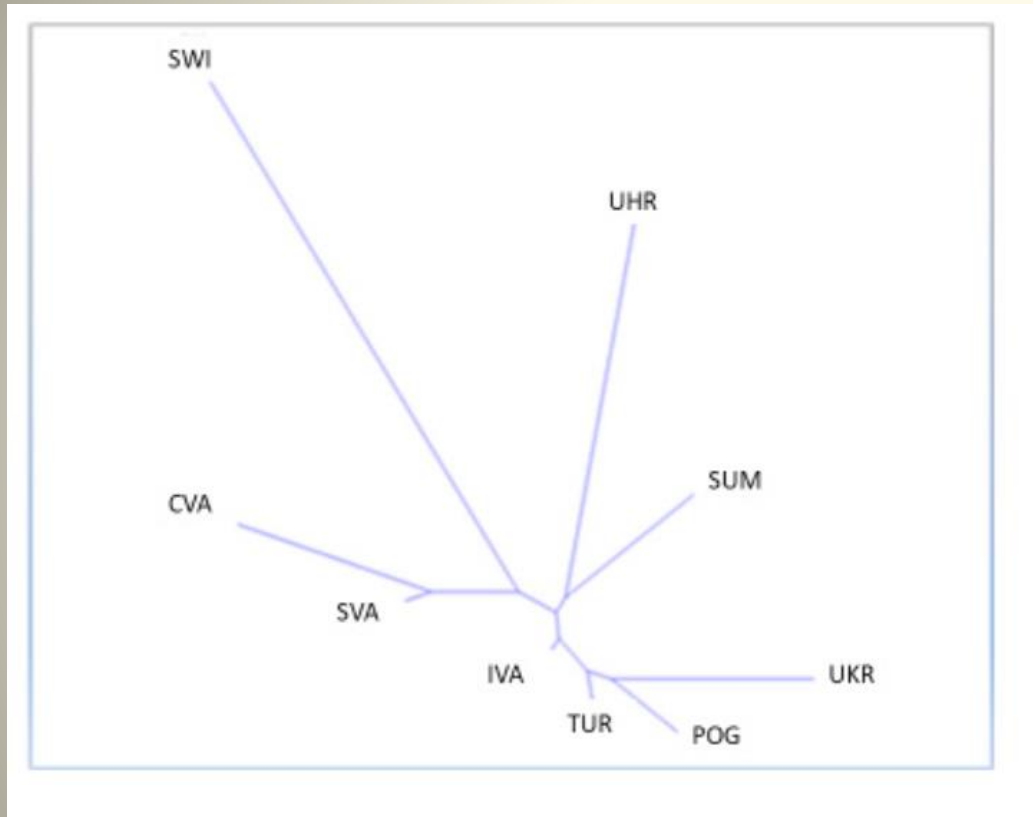
Všeobecné identifikačné znaky plemena:

- A. Telesný rámec – menší, ľahký;
- B. Charakter rúna – splývavý vo vlne so stredným rozdelením rúna na chrbte zvierťa, rovný vlnovlas často na konci kučeravý;
- C. Pysk suchý, s miernym nosným oblúkom, úzky, hlava ľahká bez obrastu vlnou (vlna len na temene hlavy);
- D. Ušnice stredné až malé;
- E. Chvost dlhý celý obrastený vlnou;
- F. Nohy hole bez obrastu vlnou, na zadných končatinách je prípustný obrast v zadnej časti jemnou skučeravenou vlnou
- G. Častá prítomnosť rohov aj u jariek a bahníc;
- H. Veľká farebná rôznorodosť – indikujúca vysokú genetickú diverzitu plemena.

Stručný popis plemena

- Splývavé rúno;
- Hrubovlnné plemeno so sortimentom DE, E, EF až F (v súčasnosti sa akceptuje aj D)
- Živá hmotnosť bahníc v minulosti 35-40 kg, v súčasnosti 40-50 kg;
- Živá hmotnosť baranov v minulosti 50-55 kg, v súčasnosti 55-70 kg;

Príbuznosť s inými capovými ovcami

Populácie sú:

- valašská ovca v ČR (CVA),
- zošľachtená valaška (IVA),
- šumavská ovca (SUM),
- pôvodná valaška na Slovensku (SVA),
- poľská owca gurská (POG),
- poľské plemeno „sviniarka“ (SWI),
- poľská populácia „uhruska owca“ (UHR),
- populácia oviec v Zakarpatí „ukrajinská ovca (UKR)
- populácia rumunských oviec „tsurcana“ (TUR).

Obrázok 1. Radiálny rodokmeňový graf vygenerovaný z Reynoldsových genetických vzdialeností skúmaných plemien (.Sztankoová, Z.; Milerski, M.; Vostrý, L.; Rychtářová, J. Genetic Diversity and Population Structure of Nine Local Sheep Populations Bred in the Carpathia Area of Central Europe Revealed by Microsatellite Analysis. Animals 2025, 15, 2400. <https://doi.org/10.3390/ani15162400>)

Genetická príbuznosť

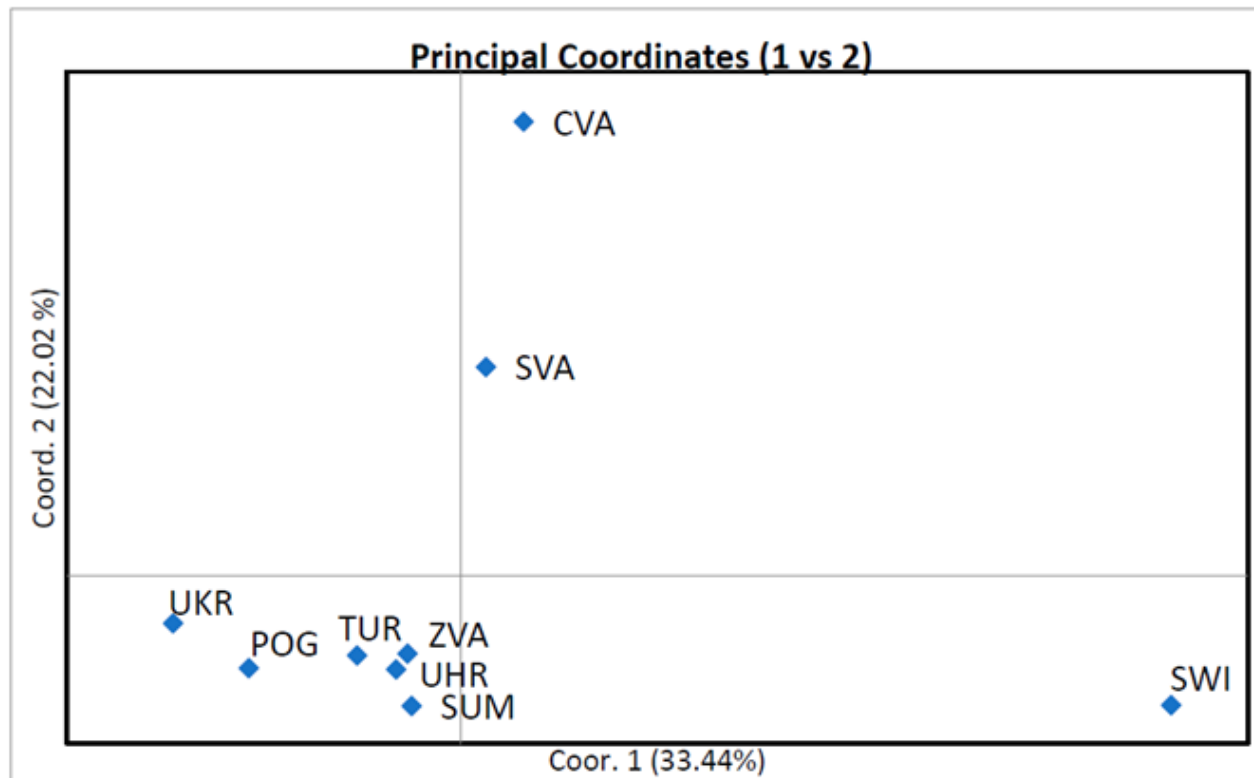

Figure 2. A two-dimensional plot of the principal coordinates analysis (PCoA) obtained by GenAIEX with data standardization shows the clustering of 13 microsatellite markers typed of the nine sheep breeds. The first three principal components explained 74.76% of the total variance. Czech Wallachian sheep (CVA), Improved Wallachian (IVA), Sumava sheep (SUM), Slovak population: Slovak Wallachian sheep (SVA), Polish population: Polish Mountain sheep (POG), Świniarka (SWI), Uhruska (UHR), Ukrainian population: Ukraine sheep (UKR) and Romanian sheep population: Tsurcana (TUR).

Plemeno – hortobágyiska racka

Porovnanie
plemena
racka a
valaška:

Príklad kríženca valašky a racky

Karpaty

- 8 štátov (Slovensko, Maďarsko, Srbsko, Rumunsko, Ukrajina, Česko, Poľsko a malá časť Karpát zasahuje aj do Rakúska.)
- Rozloha 210 000 km²
- Dĺžka 1500 km a max. šírka 350 km
- Najvyšší vrch je Gerlachovský štít 2655 m.n.m.
- Horninový podklad: flyšové súvrstvia a vulkanické horniny
- Svahy pokrývajú: bukovo-jedľové, jedľové, jedľovo smrekové a smrekové porasty
- Klíma (-35°C až +35 °C)
- Lesnatosť až 50%

Obrázok 3: Karpaty(zdroj: www.wikipedia.sk)

Fotografie valaských oviec

Stádo valaských oviec vo Veľkej Fatre

Fotografie valaských oviec

Stádo oviec v podhorskej a horskej krajine

Fotografie valaských oviec

**Stádo valaských oviec z okolia Strelník
(Šajby)**

Význam chovu pôvodných valašiek na Slovensku:

1. *Obnova genofondu pôvodných oviec;*
2. *Prírodná revitalizácie krajiny postihnutej sukcesnými procesmi;*
3. *Možnosť efektívneho využívania trvalých trávnych porastov, druhovo bohatých – ako forma racionálnej ochrany prírody na územiach ŠOP;*
4. *Obnova a ochrana prírodno-kultúrneho dedičstva podhorských a horských regiónov Slovenska;*
5. *Zvýšenie potenciálu pre vidiecky cestovný ruch;*
6. *Produkcia vysokokvalitného jahniaceho mäsa;*
7. *Produkcia vysokokvalitného ovčieho syra a salašnických výrobkov.*

Charakteristika fenotypových osobitostí valaských oviec

U valaských oviec rozoznávame fenotypovú diverzitu podľa ktorej sa na celom území u valaských oviec rešpektovali tri skupiny znakov :

- a. sfarbenie ovce (belice, lajky, okaľa,...)
- b. charakter rohov u oviec(sane, širane, šuty,...)
- c. osobitosť tvaru uší(čulky...)

Obrázok 7: Fenotypová charakteristika (foto: Karol Kočík)

Osobitosť tvaru ušnic:

- Ovce s primerane veľkými ušnicami (ušami);
- Ovce s malými ušami (tzv. čulki) +

Osobitosť tvaru rohov

A.Ovce bez rohov (šuty)

B.Ovce s rohami (kornuty)

B.1. Ovce so stočenými rohami (tzv. sane)

B.2. Ovce so širokopostavenými rohami (tzv. širane)

B.3. Ovce s malými rohami, resp. mierne deformovanými rohami

(tzv. kimle a hlubki)

Osobitosti sfarbenia oviec:

A. Ovce bieleho sfarbenia na celom tele (tzv. belice - BE)

B. Ovce čierneho sfarbenia na celom tele (tzv. lajky – LA)

C. Ovce s rôznymi typmi škvrnitosti na tele, nohách alebo hlave

C.1. Ovce s čiernymi fliačikmi okolo očí (tzv. okaľa – OK)

C.2. Ovce s malými, málo výraznými fliačikmi na pyskoch (tzv. mucha – MU)

C.3. Ovce s väčšími fľakmi okolo očí a nozdier – často s fľakmi na nohách a celom tele (tzv. bakeša – BK)

C.4. Ovce s výraznými nepravidelnými fľakmi na pyskoch, často aj na nohách (tzv. murga – MG)

C.5. Ovce s ryšavou srstou na pyskoch (tzv. líška – LI)

C.6. Čierne ovce s bielym znakom na temene, často aj na konci chvosta a aj nohách (lyska-LK)

C.7. Ovce s čiernou krycou srstou na nohách a hlave /podobné cigáji, (ide o tzv. stogošu – SG)

Príklady oviec s rôznymi
farebnými varietami:

Osobitosti pôvodná valašky k využívaniu TTP

Spásanie strmých ťažko prístupných pasienkov
— košarovaním ich hnoja čo zlepšuje porast

Dlhý úzky krk na vypásanie nízkej trávy

Prispôsobivosť drsným klim. podmienkam

Obrázok 2: Pôvodná valaška(foto: Karol Kočík)

*Návrat chovu oviec do podhorských a
horských oblastí*

Význam oviec pri využívaní horských typov krajiny

- Ochrana biodiverzity v chránených krajinných oblastiach
- Udržovanie spoločenstva rastlín a živočíchov, ktoré by vo vysokej tráve uhynuli
- Spásanie kríkov a drevín
- Zabránenie sekundárnej sukcesii

Ďakujem za pozornosť !

